

основу розвитку спроможності майбутніх підприємців до само-детермінації в економічній сфері діяльності. Апробація розробленої нами програми “Розвитку особистісної суб’ектності майбутніх підприємців” є перспективою подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долинська Л.В. Особистісно-професійне зростання майбутнього вчителя методом активного керованого інтеріндивідного навчання / Л.В. Долинська: Зб. наук. пр. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2010. – С.93-98.
2. Дубравська Н.М., Сидоренко Н.І. Актуалізація особистісних детермінант успішної професійної підготовки майбутніх підприємців / Н.М. Дубравська, Н.І. Сидоренко // Наука і освіта. – 2016. – №5. – С.172-177.
3. Ильин В.С. Формирование личности школьника (целостный процесс) / В.С. Ильин. – М.: Педагогика, 1984. – 144с.
4. Кульбіда Н.М. Особливості поведінкового компоненту особистісно-професійної суб’ектності майбутніх підприємців / Н.М.Кульбіда // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2006. – № 37. – С. 184-188.
5. Кульбіда Н.М. Особистісні детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців / Н.М. Кульбіда; наук. кер. Л.В. Долинська: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Педагогічна та вікова психологія. – Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2005. – 20 с.
6. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності / Н.А. Побірченко: Автореф. дис. д-ра психол. н.: 19.00.04. – К., 2000. – 39c.
7. Побірченко Н.А. Становлення особистісної позиції молоді в умовах змін професійного середовища / Н.А. Побірченко // Професійне становлення особистості: Проблеми і перспективи: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький: ТУП, 2013. – С.214-221.
8. Трубников Н.Н. О категориях “цель”, “средство”, “результат” / Н.Н.Трубников. – М.: Высшая школа, 1968. – 148с.
9. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control / A.Bandura. – New York: Freeman, 1996. – 224p.
10. Brophy J. Motivating Students to learn / J.Brophy. – Boston, 1998. – 277p.
11. Shunk D. Self-Efficacy and academic motivation / D.Shunk / / Educational psychologist. – 2001. – Vol. 26. – P. 207-231.
12. Zimmerman B.J. Self-Efficacy: An Essential Motive to Learn / B.J. Zimmerman // Contemporary Educational Psychology. – 2014. – Vol.25. – P. 82-91.

УДК 159.922.736.3

ЄВДОКИМОВА Д.О.

ШКРЕБТІЄНКО Л.П.

м. Київ

ПРОБЛЕМА КРИЗИ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ У ВІКОВІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація: У статті розкрито кризу трьох років та її аналіз у віковій психології, як кризи соціальних відносин. Проаналізовано можливості подолання труднощів у системі «батьки-діти» та вибір відповідних стратегій виховання дітей трьох річного віку.

Ключові слова: криза, криза трьох років, дошкільний вік, дитина.

Аннотация. В статье раскрыто кризис трех лет и его анализ в возрастной психологии, как кризис социальных отношений. Проанализировано возможности преодоления трудностей в системе «родители - дети» и выбор соответствующих стратегий воспитания детей трехлетнего возраста.

Ключевые слова: кризис, кризис трех лет, дошкольный возраст, ребенок.

Abstract. The article reveals the crisis of three years and its analysis in age psychology, as crisis of social relations. The possibilities of overcoming difficulties in the «parents-children» system and the choice of appropriate strategies for raising children of three years old are analyzed.

Keywords: crisis, crisis of the three years, preschool age, child.

Постановка проблеми. Криза трирічного віку – це період «відділення» дитини від дорослого. Цей період можна назвати часом становлення особистості дитини. Це, безумовно, важкий час для батьків, оскільки у цей період дитина може стати начебто некерованою, примхливою, конфліктувати з близькими. Разом з тим від того, як батьки поведуть себе, багато в чому буде залежати, яким виросте їхня дитина: пасивною або активною, наполегливою і незалежною або боязкою і невпевненою у собі. Особливо сильно

криза 3 років проявляється в сім'ях, де дитина єдина. Основним методом подолання кризи є правильна стратегія виховання.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття. У науковій літературі широко представлені дослідження кризи трьох років (Ст. Прейера, Ст. Штерна, Ж. Піаже,

Н. А. Рибникова, Н. А. Менчинської, А. Н. Гвоздєва, В. С. Мухіної, М. Кечки та ін.).

Мета статті полягає у розкритті кризи трьох років як етапу дорослішання дитини. Аналізу способів і можливостей допомагати батькам в подоланні труднощів, пов’язаних з кризою у дітей раннього віку, та вибір відповідної стратегії виховання.

Виклад основного матеріалу. Криза трьох років – це криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини. Початком відстоювання малюками свого права на незалежну поведінку. Поява цього феномену спричинює цілковитий розпад попередньої ситуації, з її психологічним, соціальним та моральним складниками [2, с. 141].

Пропустити цю кризу практично неможливо. Слухняна дитина трьох років – явище майже таке ж рідкісне, як і поступливий та ласкавий підліток. В цей період вперше, реально в повному обсязі, проявляються конфліктність з оточуючими та важкість виховання. Недарма кризу трьох років іноді ще називають віком норовистості.

До трьох років дитина слідуєчи за дорослими, називають себе на ім’я в називному відмінку. І лише в три роки починає відноситись до себе як до самостійного «Я». Тобто починаються виникати початкові форми самосвідомості, усвідомлення не тільки свого «я», але й того, що «я хороший», «я дуже хороший», «я хороший і більш ніякий». Успіхи в розвитку призводять до якісних змін поведінки. Дитина прагне самостійно задовольняти свої потреби («Я сам!»). Діяти в цьому світі, змінюючи його. Виникає новий тип ставлення дитини до дорослого. Вона починає порівнювати себе з дорослим і користуватися тими самими правами, що й дорослий, бути самостійною та незалежною. Дитина починає усвідомлювати себе як окремої людини, зі своїми бажаннями і особливостями. Правда, усвідомлення Я трирічної дитини ще відрізняється від дорослого. Воно відбувається поки не у внутрішньому, ідеальному плані, а має характер, розгорнутий зовні: оцінка свого досягнення і зіставлення її з оцінкою оточуючих.

Особливості цієї кризи вперше описано Ейзою Келер у праці “Про особистість трирічної дитини” [3]. Найважливішими ознаками цієї кризи є:

Унертість. Ця риса пронизує практично всю поведінку дитини. Вона не сприймає думку інших людей, а постійно наполягає на своєму. Наприклад, просить купити під час прогулянки апельсиновий сік. Мама заходить в магазин, але там є тільки яблучний, малюк відмовляється пити, бо сік не той. Вона може дуже хотіти пити, але все одно, вимагає саме апельсиновий. Дитина влаштовує істерики (частіше в людних місцях): Ваня захотів зняти шапку в автобусі, а мама не дозволила, і ось вже всі пасажири слухають обурені крики дитини.

Непокірність. За своїми зовнішніми ознаками вона є близькою до негативізму та впертості, однак

має більш генералізований і більш безособовий характер. Найчастіше вона постає як протест проти порядків, заборон, звичаїв, що панують у домі.

Славілля. Проявляється як прагнення звільнитись від опіки дорослого, намагання діяти самостійно. Дитина ставить перед собою цілі і йде до їх досягнення через усі перепони. Наприклад, маляті захотілося піти погуляти, але дорослим ніколи. Дитина наполягає, використовуючи всі методи впливу на батьків (ввічливі прохання, ниття, загрози, капризи і т. д.).

Знецінювання. Виявляється в тому, що дитина починає лаятися, дратувати і обзвивати батьків. Наприклад, в цьому віці дитина вперше цілком усвідомлено може використовувати погані слова в адресу батьків. Якщо така поведінка залишається непоміченою або ж викликає посмішку, сміх, подив, то для малюка це може стати підкріпленням його дій. Коли пізніше (в 7-8 років) батьки раптом виявлять, що дитина спокійно ім грубить і захочуть це віправити, то зробити що-небудь буде вже пізно. Знецінювання стане звичною лінією поведінки дитини.

Деспотизм. Дитина змушує батьків робити все, що він хоче. По відношенню до молодших сестер і братів деспотизм може проявлятися як ревнощі. Наприклад, дитина може забирати іграшки, одяг, штovxhati, замахуватися.

Негативізм. У загальному значенні негативізм означає прагнення суперечити, робити навпаки тому, що йому говорять. Дитина може бути дуже голодна, або дуже хотіти послухати казку, але вона відмовляється тільки тому, що дорослий їй це пропонує. Негативізм слід відрізняти від звичайного непослуху. Адже дитина не слухається вас не тому, що йому так хочеться, а тому, що в даний момент не може вчинити інакше. Відмовляючись від пропозиції або прохання дорослого дитина, таким чином, захищає своє «Я» [3].

Прояви впертості і негативізму спрямовані переважно проти дорослих, які постійно доглядають за дитиною, опікають її. Негативна форма поведінки рідко адресується іншим дорослим і ніколи не стосується однолітків. Особливості протікання цього періоду розвитку залежать від ставлення до дитини з боку дорослих. Намагання поводитись з нею, як і раніше, зумовлюють закріплення негативних ознак поведінки, збереження їх упродовж усього дошкільного дитинства. Тактовна поведінка дорослих, надання дитині самостійності пом’якшують прояви негативізму. Однак усвідомлення дітьми своїх можливостей, як правило, не відповідає їм. Домагання дітей цього віку надмірно велики. Прагнучи бути дорослими, вони хочуть не лише самостійно засвітити світло або сісти за стіл, а й піти у магазин, зварити обід, водити автомобіль тощо. Задоволити ці прагнення повною мірою неможливо. Найпридатнішою формою їх задоволення є тільки форма гри. Перехід до

ігрової діяльності не відбувається миттєво, оскільки дитина повинна ще оволодіти грою.

В період кризи трьох років дорослі відчувають значні труднощі в взаємовідношеннях з дитиною [5]. Активна проба сил виявляється по-різному. Розглянемо у Таблиці 1.

Розглядаючи сучасні стратегії батьківського виховання ми взяли за основу класифікацію, запропоновану Г.Л. Будінайте, Автор подає інформацію побудовану на власному досвіді. Наступні стратегії батьківського виховання:

Стратегія 1. Віддаймо його професіоналам. Дано стратегія характеризується наступними ознаками:

1. Як це виглядає. Практичним психологам все частіше доводиться мати справу з батьками, які сповідують ідею передоручення всій багатосторонній турботи і догляду за дитиною професіоналам. Найбільш поширеній варіант – це, звичайно, молоді япі, “планомірно і розумно” вирішальні питання з батьківством, так само як і всі інші питання, що вимагають “грамотного менеджменту”. Інший варіант – це матеріально забезпечена родина, для якої проходження цієї стратегії батьківства – спосіб підтвердження її матеріального і соціального статусу.
2. По суті, весь зміст життя такої дитини готове бути сплачено як послугу, яку батьки сподіваються отримати ззовні;
3. Життя такої родини залежить від безлічі фахівців, що забезпечують підтримку, а часто – підміну батьківства.
4. Раціоналізується ця позиція через цілком відразні й розумні аргументи про цивілізований розподіл праці: чому, власне, не доручити

виховання, фахівцям в своїй галузі (вчителям, тренерам, репетиторам), а не нам, дилегантам – батькам.

Стратегія 2. Він повинен, просто зобов’язаний.

1. Дитину прагнуть розвивати всіма доступними способами і методами (раннє навчання читанню, іноземним мовам, велика кількість секцій і гуртків у дитини)
2. Життя такої родини, частіше, звичайно, матері, підпорядкована суворому щоденного розпорядку і горою планів всієї вибудуваної – іноді на кілька років вперед – програми досягнень.
3. Як правило, така сім’я жорстко орієнтована на соціальне схвалення.
4. Дитячо-батьківські взаємини виступають тут як напружені система взаємовідносин, в якій схвалення, похвала, радість батька в істотному ступені залежать від того, що зробив і що не зробив дитина. Тут, як правило, відсутні нормальне для дитячого дозвілля марна трата часу, гра з простими сусідськими хлопчиками, порожня мрійливість, оскільки тут вони викликають тривогу.

5. Зв’язок батьків з дитиною або, принаймні, з одним з батьків часто інтенсивніше, ніж звичай, що, часто, веде до збідення, а то й до виключення його нормальної зв’язку з ровесниками.

Стратегія 3. Духовне, тільки духовне!

1. Виховання як би затінене вищими духовними цінностями усвідомлюється як проти «проказу і чуми» навколошнього світу.
2. Сім’я, яка сповідує цю стратегію виховання, бачить своє завдання в необхідності закласти

Таблиця 1

Я сам! Активна проба сил виявляється по-різному	
В вигадках дитини	Дитина змінє назви оточуючих Мама стає бабусею. Тато – дядьком і т. д.
В іграх дитина бере на себе роль розпорядчого	В спілкуванні з своїми ляльками Надя(3 р.) починає ними командувати, карати, кидати і засовувати в різні місця
В неслухняності (начебто не чує вимог дорослих; не хоче залишати діло, яким зайнята; Робить протилежне тому що треба)	Мама кличе Олю (3 р.) гуляти. Дівчинка сидить за своїм столиком, грає кубиками. Повертася і вичікуючи дивиться. Мама знову кличе. Дівчинка не зрушує з місця. Тоді мама спокійно говорить: «Ти, напевно, хотіла спочатку прибрасти кубики?» Дівчинка одразу хапається за причину: «Так, я хотіла прибрасти кубики.» Після прибирання сама встає і йде одягатись на дівір.
Практичним шляхом дізнається, що можна робити, а що ні.	Ніні (3 р.) сказали, що брати цукерки з буфету не можна. Але вона відчинила дверцята і взяла цукерки. Мама побачила і сказала: «Все таки, знайшла солодощі». Мама не розсердилась, не заставила дитину переконатись що цього дійсно робити не можна. Так Ніна дізналась, що не всі вимоги дорослих потрібно виконувати, що можна діяти по своєму

- міцний фундамент справжніх цінностей і смислів, досить жорстко контролюючи якість духовної їжі.
3. Мова тут йде не стільки власне про розвиток, або закладанні міцної основи для майбутніх соціальних успіхів, скільки про прагнення закласти максимальне число вірних принципів, уподобань, правил життя.
 4. У такій сім'ї існують зазвичай тверді подання щодо гідного і негідного, визнаного і непризнатого. Вони поділяються принаймні на певному етапі усіма членами сім'ї (часто, до речі, багатодітній) і виступають як би своєрідною релігією, якій підпорядковані всі, що живуть в сім'ї. Тим самим тут часто задається як би стирання вікових меж, переваги молодших як би само собою зрозуміло збігаються з уподобаннями старших. Часто в цих сім'ях особливі, можна сказати трепетне ставлення до книг і читання.

Стратегія 4. Йому можна все.

1. Суворий диктат цінностей і моральних орієнтирів, але існують вони переважно для батьків, які прийняли близько до серця ідею не нашкодь.
2. У вихованні такі батьки проваджені ідеєю, що їх дитя – самоцінність, в якому закладені багато глибини, безжалісно прані соціалізацією і взагалі всякої регламентацією.
3. Заради цього вони жертвують не лише власним елементарним комфортом, але часто і здоровим глуздом.
4. Тут можна часто побачити дитину молодшого віку, що вищить і б'ється в істеріці, на яку з розчulenням дивляться батьки, що вже виховали в собі необхідну душевну стійкість.
5. Життя батьків важке і трудомістке. Їм доводиться мати справу з явним чи неявним соціальним осудженням, поступовою відмовою від візиту друзів до них, душевним виснаженням і втомою.
6. Життя дитини так само психологічно нелегке. Дитині важко в погано структурованому середовищі, коли будь-яка його дія не зустрічає опору. Це викликає тривогу, неможливість усвідомити власні і чужі кордони.

Стратегія 5 Матріархальна модель виховання, або дитині потрібна маті! ... ну і іноді батько...

1. Виховання дитини передано тут матері. Передбачається, що цим кроком головне зроблено – дитина з тим, ким її наказано бути біологією, культурою, з найважливішою людиною в її житті.
2. Чоловік тут, як правило, не рівноправний учасник виховання, а якийсь малодоступний дитині, а то й дружині, авторитет. Він не визначає повсякденний, наповнений багатьма

деталями хід життя дитини або робить це дуже опосередковано.

3. Батьківські функції в такій сім'ї розмежовані набагато жорсткіше, ніж у сім'ї, де обоє батьків суміщають робітники і батьківські обов'язки.
4. Як правило, дитина в такій сім'ї не ходить в садок до останнього дошкільного року, і його основним соціалізатором є мати, максимально повно опосередковуючи його зв'язок із зовнішнім світом.

Стратегія 6. Виховання в багатовіковій родині - бабуся наше все.

1. Всі основні щоденні обов'язки сім'ї по догляду за дитиною передані бабусі.
2. У порядку речей – відправлення дитини на кілька років до бабусі, поки вирішуються сімейні труднощі.
3. Онуки навіть іноді народжуються, щоб бабусі не було нудно.
4. Передбачається, що така ситуація краще тієї, в якій дитиною займається стороння людина. Бабуся як би висвітлює факт триваючої молодості батьків, звільнюючи дітей своїх від надмірних труднощів і тягот нинішнього непростого життя (яке, як відомо, непросте завжди).
5. У неповній сім'ї бабуся виконує роль матері, а молода жінка роль чоловіка, що заробляє гроши.

Стратегія 7. Ідеальна.

1. Сім'я використовує допомогу та професійну підтримку, в якій чітко ставить граници між тим що можна взяти і треба віддати, коли орієнтованість на досягнення дитини збалансована з увагою, любов'ю до неї і визнанням її особливостей.
2. Сім'я здатна дати щось унікальне, не забираючи дитину з навколоїшнього світу, а полегшуючи його взаєморозуміння з ним.
3. Ухвалення дитини і повагу до нього поєднується з розумною регламентованістю його життя.
4. Контакти з батьками однаково теплі і симетричні, а бабуся присутня у житті дитини як важливий елемент, але не підміняє йому батьків, а збагачує своїм досвідом батьківську стратегію виховання [1].

Виходячи з всіх перерахованих вище стратегій можна виробити таку тактику успішного подолання кризи трьох років:

- Виробити правильну лінію поведінки
- Встановити тверді і чіткі заборони
- Стежити за своєю поведінкою
- Для згладжування поведінкових ознак кризи використовувати гру або спробувати відволікти дитину на нейтральні предмети чи явища
- У розумних рамках надати дитині самостійність
- Розмовляти з дитиною як з рівною людиною, думка якої вам цікава.

- Любити дитину і показувати як вона вам потрібна у будь-якій ситуації.

В результаті подолання кризи трьох років виникають такі важливі психічні новоутворення, як порівняння себе з іншими людьми, прагнення до самостійної діяльності, подібної на діяльність дорослих. Тенденція жити спільним життям із дорослими, діяти, як вони, властива всьому періоду дитинства: малюк, відокремлюючись від дорослого, одночасно встановлює з ним значно глибші взаємини [2].

Прагнення бути як дорослий може знайти найповніше втілення тільки у формі гри (лише в грі дитина може зварити обід, зробити укол, піти в магазин тощо). Тому криза трьох років розв'язується завдяки переходу дитини до ігрової діяльності. Ця криза є скороминущим явищем, але пов'язані з нею новоутворення (прагнення самостійності, відокремлення себе від дорослих, бажання наслідувати їхні дії) є важливим кроком у психічному розвитку дитини [2].

УДК 159.964+330.101

КАЗЬМЕРЧУК А.В.

м. Житомир

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Анотація. У статті проаналізовано роль конфліктологічної культури в професійному становленні фахівця економічного спрямування. Здійснено теоретичний аналіз ключових понять: культура, професійна культура, конфліктологічна культура. Узагальнено основні методи формування конфліктологічної культури майбутніх економістів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: культура, професійна культура, конфліктологічна культура, активні методи навчання.

Аннотация. В статье проанализирована роль конфликтологической культуры в профессиональном становлении специалиста экономического направления. Осуществлен теоретический анализ ключевых понятий: культура, профессиональная культура, конфликтологическая культура. Обобщены основные методы формирования конфликтологической культуры будущих экономистов в учебно-воспитательном процессе вуза.

Ключевые слова: культура, профессиональная культура, конфликтологическая культура, активные методы обучения.

Abstract. The article analyzes the role of conflict culture in the professional development of a specialist in economics. A theoretical analysis of key concepts was made: culture, professional culture, conflict culture. The main methods of forming the conflictual culture of future economists in the educational process of a higher educational institution are generalized.

Key words: culture, professional culture, conflict culture, active teaching methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Необхідною умовою успішної реалізації освітніх завдань, які чітко поставлені перед вищою школою є підвищення рівня професійної підготовки майбутніх економістів, формування фахівця зі сформованими загальними, фаховими та професійними компетент-

Висновок: Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що проблема кризи трьох року у дітей дошкільного віку є важливим чинником соціалізації, розвитку та виховання, що зумовлена становленням особистості дитини. Головні стратегії, які необхідно враховувати при роботі з дітьми, щодо успішного подолання кризи трьох річного віку, є вироблення правильної лінії поведінки, становлення чітких заборон, надання дитині самостійності, любові і поваги до особистості дитини тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будінайте Г.Л. Сучасні стратегії виховання/ Г.Л. Будінайте // Вітчизняні записки. – 2012. - №3.- С. 76-90.
2. Вікова психологія / М. Савчин, Л. Василенко. – 3-те вид., перероб., доповн. – К. : ВЦ «Академія», 2017. – 386 с.
3. Галігузова Л.Н. Педагогіка дітей раннього віку/Л.М. Галігузова, І.А. Мешерякова. – М.: Гуманітарій; Вид. центр «ВЛАДОС», 2007. – 301 с.
4. Дошкільна психологія: 2-ге вид.– К.: ЦУЛ, 2009. – 392 с.
5. Детская психология : Логические схемы. – М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2003. – 256с.

ностями. Орієнтація в потоці нових інноваційних технологій, сучасних економічних проблемах, оволідіння методологічною, дослідницькою, науковою, креативною інформацією, готовність випускника до конкурентної боротьби у професійній площині, займають провідне місце в системі фахової підготовки.